

(Online) ISSN 2424-6034

STASIO LOZORAIČIO JAUNESNIOJO DEMOKRATINĖS LIETUVOS VIZIJA

GINTAUTAS GRIGONIS

Šiame straipsnyje analizuojami Stasio Lozoraičio jaunesniojo (1924–1994), ypatingojo Lietuvos reikalų patikėtinio, kandidato į prezidentus, pasisakymai ir kalbos, siekiant atskleisti diplomato demokratinės Lietuvos viziją, demokratijos principų sampratą ir jų santykį su Lietuvos nepriklausomybės siekiais. Tyrimo objektas – teorinė S. Lozoraičio jaunesniojo veiklos sritis, kuri atsiskleidžia viešuose pasisakymuose, interviu, sveikinimuose bei asmeniuose užrašuose. Nepaisant diplomato politinės minties eklektiškumo, pagrindiniai demokratijos principai – nuomonių pliuralizmas, laisvė ir taika – sudaro organišką visumą ir tampa platesnės, nepriklausomos Lietuvos vizijos sudedamąja dalimi, kartu tai yra autentiška, vertybinį turinį turinti politinė mintis. Straipsnyje analizuojama medžiaga – archyviniai dokumentai, saugomi Lietuvos centrinėje valstybės archyve, bei publikuotų šaltinių rinkiniai.

Gintautas Grigonis – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto studentas (el. paštas: Gintautas.grigonis@tspmi.stud.vu.lt). Straipsnis parengtas „Lietuvos politinės minties istorijos“ kurso rašto darbo, pripažinto geriausiu 2017–2018 mokslo metais, pagrindu.

© Gintautas Grigonis, 2018

Straipsnis įteiktas redakcijai 2018 m. vasario 4 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2018 m. kovo 3 d.

DOI: <https://doi.org/10.15388/Polit.2018.1.11665>

Ivadas

Stasys Lozoraitis (1924–1994) – ypatingasis Lietuvos reikalų patikėtinis, viena ryškiausių lietuvių išeivijos asmenybių. Pagrindinis šio žinomo diplomato tikslas buvo jo tėvo – Stasio Lozoraičio vyresniojo – veiklos tęsa, nenutrūkstama Lietuvos diplomatinės tarnybos veikla, santykių su Vakarais palaikymas ir taikus diplomatinis pasipriešinimas Sovietų Sąjungos okupacijai. S. Lozoraitis jaunesnysis diplomatinį darbą tęsė ir nepriklausomoje Lietuvoje – atstovavo Lietuvos valstybei Jungtinėse Amerikos Valstijose. Ne mažiau svarbi S. Lozoraičio veiklos sritis – dalyvavimas pirmuosiuose prezidento rinkimuose 1993 m., kurių metu jis pelnė „vilties prezidento“ vardą.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti S. Lozoraičio trijų demokratijos principų – nuomonių pliuralizmo, laisvės bei teisės – sampratą, tarpusavio santykį bei ryšį su demokratija. Taip pat pažvelgti į tai, kaip šie trys principai įgauna pavidalą bendroje S. Lozoraičio nepriklausomos, demokratiškos Lietuvos vizijoje.

Didžiausio susidomėjimo susilaukia diplomatinė S. Lozoraičio jaunesniojo veikla¹. Diplomatinės veiklos tyrimai neretai tampa platesnių Lietuvos diplomatinės tarnybos veiklos Šaltojo karo metais tyrimų dalimi². Darbų, nuosekliai tyrinėjančių S. Lozoraičio jaunesniojo veiklą, nėra. S. Lozoraičio asmenybė taip pat nėra plačiau nagrinėta – Violetos Gaižauskaitės³ ir Astos Petraitytės-Briedienės⁴ leidiniai bei Vytauto Landsbergio dokumentinis filmas „Vilties prezidentas“ yra vieninteliai Stasio Lozoraičio biografiją pateikiantys šaltiniai. Literatūros, skirtos teorinėms S. Lozoraičio įžvalgoms tirti,

---

¹ Petraitytė Asta, *Tylieji priesaikos riteriai: Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone Šaltojo karo metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014, p. 101–127.

² Žalys Vytautas, sud., *Lietuvos diplomatija XX amžiuje*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 293.

³ Gaižauskaitė Violeta, *Stasys Lozoraitis: juo galima pasitikėti*, Vilnius: Atgimimas, 1993, p. 15.

⁴ Petraitytė Asta, sud., *Gyvenimas – Lietuva: Daniela ir Stasys Lozoraičiai*, Vilnius: Versus aureus, 2015, p. 221.

nėra. Tačiau tai tik vienas iš kylančių keblumų. Stasio Lozoraičio jaunesniojo politinio mintijimo nagrinėjimas problemiškas ir dėl kitų priežasčių – visų pirma dėl to, kad diplomato vaidmuo politikoje rėmėsi išimtinai praktika. S. Lozoraitis jaunesnysis nėra parašęs veikalų, susijusių su Lietuvos politika ar politikos teorija apskritai. Pagrindinis tyrimo šaltinis yra vieši diplomato pasisakymai, interviu Lietuvos ir užsienio žurnalistams, diplomatinė korespondencija. Pastarųjų turinys dažniausiai dalykinis, susijęs su konkrečiais Lietuvos diplomatinės tarnybos bei kitų organizacijų klausimais. Kita vertus, interviu bei viešos kalbos nepasiekia aukšto teorinio lygmens ir neatskleidžia suformuotos teorinės visumos. Tačiau pasakytos mintys yra autentiškos, joms priskiriamas aiškus vertybinis turinys ir jos yra vertingas tyrimo šaltinis. S. Lozoraičio jaunesniojo demokratijos principų sampratos tyrimas leis pažvelgti į nepaprastojo reikalų patikėtinio veiklą teoriniu požiūriu, pamatyti diplomato indėlį į Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą.

Straipsnis susideda iš dviejų dalių – pirmojoje pateikiamas istorinis Stasio Lozoraičio veiklos kontekstas, diplomatinė aplinka vėlyvaisiais Lietuvos okupacijos metais, jo veiklos Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone pradžia. Straipsniui chronologinės ribos (1983–1994) pasirinktos dėl to, kad Stasys Lozoraitis jaunesnysis, pradėjęs eiti pareigas Vašingtone, tapo itin aktyvus viešojoje erdvėje – interviu, pasisakymai, sveikinimai Vasario 16-osios proga yra naudinga tyrimo medžiaga. Antroji, pagrindinė, straipsnio dalis skirta Stasio Lozoraičio demokratijos principams nagrinėti. Kokie yra šie principai, koks jų tarpusavio ir su okupuota ir nepriklausomybę iškovojusia Lietuva santykis. Pagrindinis tyrimo medžiagos šaltinis – tai jau minėti S. Lozoraičio interviu užsienio bei Lietuvos žurnalistams, vieši pasisakymai, šventiniai sveikinimai. Nemažai šio pobūdžio publicistikos pateikiama Vytauto Landsbergio sudarytoje knygoje „Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laiškų ir pasisakymų“. Diplomatinės veiklos dokumentai, *Pro memoria*, dalykinė

korespondencija, interviu kopijos, užrašai, straipsniai ir kiti su Stasio Lozoraičio veikla susiję dokumentai, saugomi Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) 656 fonde, istoriniam kontekstui suformuoti taip pat naudojami Stasio Lozoraičio vyresniojo dokumentai, saugomi LCVA 668 fonde.

1. Stasys Lozoraitis – Lietuvos diplomatija kovoje už nepriklausomybę

Stasys Lozoraitis jaunesnysis gimė 1924 metų rugpjūčio 2 dieną Berlyne, Vokietijoje. Tuo metu Lozoraičių šeimos vardas jau buvo žinomas tiek Lietuvoje, tiek Europoje – tėvas Stasys Lozoraitis vyresnysis (1898–1983) dirbo Lietuvos pasiuntinybėje prie Šventojo sosto, motina Vincenta buvo Lietuvos visuomenės veikėja bei žurnalistė⁵. Diplomatinė S. Lozoraičio jaunesniojo veikla prasidėjo 1944 metais Lietuvos pasiuntinybėje Romoje, studijuojant teisę tame mieste. Tuo metu S. Lozoraitis vyresnysis jau buvo paskirtas eiti Lietuvos diplomatijos šefo pareigas ir iš esmės vadovavo visai okupuotos Lietuvos diplomatijos tarnybai. Šias pareigas S. Lozoraitis vyresnysis ėjo iki pat mirties 1983 metais.

Diplomatijos šefo mirtis buvo didelis smūgis Lietuvos diplomatinei tarnybai išėivijoje, kuri, praėjus daugiau nei 40 metų okupacijos, susidūrė su rimta tęstinumo problema. Ši problema, Lietuvos garbės konsulo Niujorke Aniceto Simučio teigimu, buvo trejopa – *pirma*, skiriant aukšto rango diplomatus, būtinas abiejų (paskiriančios ir priimančios) šalių pritarimas remiantis egzekvatūros principu. Būdamą okupuota, Lietuva formaliai neturėjo asmens (prezidento arba užsienio reikalų ministro), galinčio paskirti naujus diplomatus. Kita vertus, Jungtinės Amerikos Valstijos (šiuo atveju priimančioji valstybė) nebuvo linkusios priimti diplomatų lietuvių, Lietuvos diplomatinę tar-

---

⁵ Petraitytė Asta, sud., *Gyvenimas – Lietuva: Daniela ir Stasys Lozoraičiai*, Vilnius: Versus aureus, 2015, p. 13.

nybą (LDT) pradėjusių eiti jau po Lietuvos okupacijos⁶. *Antra*, diplomatinei tarnybai sunkiai sekėsi pritraukti naujų narių, buvo juntama didelė kvalifikuotų kandidatų stoka. Diplomatinės tarnybos senbuvė mirtys taip pat retino diplomatų gretas. *Trečioji* problema iš dalies sąlygojo antrąją – diplomatinė tarnyba nuolat susidurdavo su išteklių trūkumu, nes buvo finansuojama užsienio valstybių ir gaudavo Lietuvos išeivių paramą. LDT finansavimas buvo keblus klausimas, nes reikėjo rasti išteklių ne tik esamiems, bet ir būsimiems diplomatams, darbas tarnyboje buvo sekinantis, reikalavo didelių pastangų, pasiaukojimo dirbti menkai atlyginamą, varginantį darbą⁷. Kaip potencialus kandidatas tarnybai pasiuntinybėje Vašingtone svarstytas S. Lozoraitis jaunesnysis. Aniceto Simučio įsitikinimu, būtent diplomatijos šefo sūnus buvo tinkamiausias kandidatas eiti ypatingojo pasiuntinybės patikėtinio pavaduotojo pareigas JAV sostinėje⁸. Kandidatūrą palaikė ir tuometinis Lietuvos pasiuntinybės reikalų Vašingtone patikėtinis Stasys Bačkis (1906–1999), pareiškdamas, jog „<...> geriausias ir tinkamiausias kandidatas Washingtono postui yra ponas S. Lozoraitis, jr. <...>“⁹. Prireikė beveik dvejų metų, kad pasiuntinybės Vašingtone klausimas būtų išspręstas – 1983 metų lapkričio 15 dieną JAV Valstybės departamentas pateikė patvirtinimą, jog S. Lozoraitis jaunesnysis gali eiti paskirtas jam pareigas pasiuntinybėje¹⁰.

Diplomatinė veikla JAV pasiuntinybėje ir prie Šventojo Sosto S. Lozoraičiui buvo ne tik griežtai reglamentuotas teisinių procedū-

⁶ A. Simučio žodis per Kezio Laisvės Žiburio radijo valandėlę, 1980 m. lapkričio 9 d., LCVA, f. 668, ap. 1, b. 12, l. 139.

⁷ A. Simučio žodis per Kezio Laisvės Žiburio radijo valandėlę, 1980 m. lapkričio 9 d., LCVA, f. 668, ap. 1, b. 12, l. 140–141.

⁸ A. Simučio laiškas Lietuvos Diplomatijos šefui S. Lozoraičiui (vyr.), 1981 m. kovo 11 d., LCVA, f. 668, ap. 1, b. 12, l. 157.

⁹ S. Bačkio laiškas Lietuvos Diplomatijos šefui S. Lozoraičiui (vyr.), 1981 m. gegužės 20 d., LCVA, f. 668, ap. 1, b. 12, l. 159.

¹⁰ JAV Valstybės departamento pažyma apie S. Lozoraičio jaunesniojo paskyrimą Lietuvos pasiuntinybėje, 1983 m. lapkričio 15 d., LCVA, f. 656, ap. 4, b. 5, l. 7.

rų, tarptautinių taisyklių ir diplomatinio protokolo įrėmintas procesas. Nepaisant to savo esme diplomatija S. Lozoraičiui buvo pagalba lietuviams tiek okupuotoje Lietuvoje, tiek išėivijoje. Lietuvos diplomatinę tarnybą išėivijoje jis supranta kaip tam tikrą vedlį, nepriklausomybės atkūrimo kovos sargą. Būtent LDT yra vienas iš šios kovos simbolių, savo patirtį kartu su visa Lietuva kaupusi nuo pat 1918 metų. Vieno iš interviu metu S. Lozoraitis pabrėžė ypatingą savo, visos LDT padėtį Lietuvos bei visos diplomatijos tradicijos atžvilgiu – šių Lietuvos išėivijos diplomatų pareiga yra atstovauti okupuotai, iš žemėlapiro ištrintai šaliai ir joje gyvenantiems tautiečiams¹¹. Jo teigimu, didžiosioms Vakarų valstybėms diplomatija yra tik „antraeilė priemonė savo interesams siekti“, o mažosioms valstybėms, tokioms kaip Lietuva, diplomatija yra labai reikšmingas ir svarbus įrankis. Kovoiant dėl savo nepriklausomybės, „diplomatų veikimas, jų sumaningumas ir aktyvumas gali turėti nepaprastai svarbią, kartais net gyvybinę reikšmę“¹². Didelę diplomatijos reikšmę, anot S. Lozoraičio, suprato ir nepriklausomos Lietuvos diplomatai XX a. pradžioje bei okupacijos metu.

2. Pagrindiniai demokratijos principai

Iš viešų Stasio Lozoraičio jaunesniojo kalbų bei interviu galima atskleisti kelis politinius principus, kurie, diplomato manymu, būtini ne tik Lietuvos nepriklausomybės atkūrimui, bet ir sėkmingam būsimos valstybės gyvavimui. Siekiant išsiaiškinti vertybines Stasio Lozoraičio jaunesniojo nuostatas, svarbu pažvelgti į šiuos principus iš arčiau. Pirmasis išryškėjantis principas yra ***nuomonių pliuralizmas***. Jis, pasak S. Lozoraičio, yra būtinas, nes pats gyvenimas remiasi skirtingų

---

¹¹ Stasio Lozoraičio jaunesniojo viešo pasisakymo tekstas, nedatuojamas, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 414, l. 27–37.

¹² Stasio Lozoraičio jaunesniojo sveikinimo juodraštis, nedatuojamas, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 414, l. 74.

požiūrių įvairovė ir jų tolerancija. Svarbiausias sovietinės okupacijos padarinys yra ne tik ekonominis valstybės nualinimas, bet ir politinė žala lietuvių tautai – nuo išorinio pasaulio geležine uždanga atskirtoje Lietuvos SSR nebuvo jokių galimybių skleisti skirtingiems požiūriams, nuomonėms, buvo suvaržyta mokslo pažanga, žmonės negalėjo „palyginti savo mintis, įsitikinimus su kitais. Neleido susipažinti su kitų šalių padaryta pažanga, gyvenimu“¹³. Turint omenyje S. Lozoraičio teiginį, jog gyvenimas esmingai susijęs su nuomonių įvairovė bei visuomenės atvirumu, galima teigti, kad diplomatui sovietinė sistema, suvaržydama šiuos principus, tam tikra prasme paneigia žmogaus gyvenimą. Filosofė Nerija Putinaitė tokį santykį su „tariama“ sovietine visuomene ir tikrove įvardija kaip „estetinį“. Šis santykis nesiremia moraliniais principais ar tiesa, tai yra veikiau prisitaikymas prie kintančių gyvenimo lestinumo ribų. Žmogiškoji būtis yra deindividualizuojama, formuojamas *homo sovieticus*, turintis naują vertybinę prigimtį, kurioje nėra vietos nuomonių įvairovei¹⁴. XX a. vokiečių teoretikės Hannah'os Arendt teigimu, tokia sistema siekia sunaikinti visas faktinės tikrovės sąvokas ir galiausiai sukurti tikrovę, kurioje „visi žmonės tapo vienodai nebereikalingi“¹⁵. 1990 metų lapkričio 9 dieną laikraštyje „Darbininkas“ publikuotame kreipimesi S. Lozoraitis toliau plėtoja šią mintį, akcentuodamas, kad ekonominis nuosmukis nebus pagrindinis sunkumas, su kuriuo susidursianti nepriklausoma Lietuva. Svarbiausias ir sunkiausias lietuvių tautos uždavinys bus „žmogaus atnaujinimas“, visuomeniškumo atkūrimas. Reikės atkurti priverstinai nutrūkusius kultūrinius saitus su krikščioniškąja Vakarų kultūra, okupacijos metu prarastą

¹³ S. Lozoraičio žodis per Vatikano radiją, 1990 rugpjūtis, cit. iš V. Landsbergis, *Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laiškų ir pasisakymų*, Vilnius: Vaga, 2002, p. 164.

¹⁴ Putinaitė Nerija, *Nenutrūkusi styga: prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 21–23.

¹⁵ Arendt Hannah, *Totalitarizmo ištakos*, Vilnius: Tyto Alba, 2001, p. 441.

tautinę savastį, „pritaikyti kraštą prie naujų laikų reikalavimų“¹⁶. Demokratiškos visuomenės pliuralizmas atsispindi ir partinėje sistemoje – demokratinėje Lietuvoje teisę į egzistavimą ir veiklą turi turėti įvairioms politinėms pažiūroms atstovaujančios partijos, tarp jų ir komunizmo ideologijos šalininkai. Nepaisant suteikiamos galimybės išlikti Lietuvos politiniame gyvenime, Stasio Lozoraičio laikysena Lietuvos komunistų partijos (LKP) atžvilgiu atrodo dviprasmiška. Viena vertus, diplomatas teigia, jog atsinaujinusi, demokratijos principams ištikima LKP taip pat „rastų sau vietą“¹⁷. Kita vertus, jo nuomone, reikia versti švarų Lietuvos politikos lapą ir suteikti šansą naujoms demokratinėms jėgoms¹⁸.

Antrasis demokratiškos ir nepriklausomos valstybės principas yra *laisvė*. S. Lozoraičio teigimu, laisvė yra vienas pagrindinių žmogaus gyvenimo garantų – jos suvaržymas neišvengiamai užgniaužia bet kokią žmonijos pažangą ir saviraišką, žmogaus individualumą¹⁹. Nesunku išvelgti ryšį tarp laisvės ir nuomonių įvairovės. Laisvės principas tam tikra prasme sankcionuoja nuomonių pliuralizmą. Abu šiuos principus diplomatas pabrėžia kaip turinčius tiesioginį ryšį su žmogaus egzistavimu, jo gyvenimu. Spauda, visa viešoji erdvė yra vienas geriausių nuomonės raiškos įrankių, anot S. Lozoraičio, ji turi išlikti nepriklausoma nuo valstybės valdžios, nes tai ne tik naudinga priemonė viešai diskusijai. Žiniasklaida reikiamu metu gali būti ir pata-

---

¹⁶ Stasio Lozoraičio, Lietuvos atstovo Vatikane ir Vašingtone, žodis, perduotas per Vatikano radiją, 1990 m. spalio 10 d., cit. iš V. Landsbergis, *Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laiškų ir pasisakymų*. Vilnius: Vaga, 2002, p. 181.

¹⁷ S. Lozoraičio radijo pasisakymo tekstas, 1981 m. gruodis, cit. iš V. Landsbergis, *Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laiškų ir pasisakymų*. Vilnius: Vaga, 2002, p. 58.

¹⁸ Pasikalbėjimas su Lietuvos Charge d’Affaires Stasiu Lozoraičiu, 1990 m. vasario 16 d., cit. iš V. Landsbergis, *Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laiškų ir pasisakymų*, Vilnius: Vaga, 2002, p. 80.

¹⁹ Stasio Lozoraičio kalba Vytauto Didžiojo Universitete, 1992 m. vasario 9 d., cit. iš V. Landsbergis, *Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laiškų ir pasisakymų*, Vilnius: Vaga, 2002, p. 280.

rimų valdžiai bei jos kritikos šaltinis²⁰. Laisvė suprantama ne tiek individualiu, kiek valstybiniu lygmeniu. Laisvė S. Lozoraičiui yra galimybė tautai būti savo pačios valstybės šeimininke, tai proga tapti suverenia, „save kuriančia“ tauta. Būtent dėl to jokia dalinė autonomija Sovietų Sąjungos kontekste neįmanoma. Nepriklausomą Lietuvą privalu kurti remiantis demokratiniais principais, nes demokratijoje puoselėjama laisvė leidžia piliečiui save išreikšti, tapti visaverte visuomenės dalimi. Viena aiškiausių politinės saviraiškos formų neabejotinai yra laisvi rinkimai. Laisvi rinkimai yra skirtis tarp *tikros* ir *fikcinės* demokratijos. Jei iškovojus nepriklausomybę ir toliau liks galioti Sovietų Sąjungos okupacijos metu susiklosčiusi tvarka, tai ši nepriklausomybė, kaip ir demokratija, bus tik fikcija, iliuzija, neverta nei piliečių, nei užsienio šalių palaikymo. Tik demokratiškais rinkimais ir valdymu paremta nepriklausomybė yra legitimi. Aiškindamas tikros ir fikcinės demokratijos skirtumą, demokratijos ir nepriklausomybės terminams S. Lozoraitis priskiria faktiškai tą pačią reikšmę, o tai leidžia manyti, kad šie du principai diplomatai yra susiję glaudžiu abipusiu ryšiu, o galbūt net tapatūs ir vienas be kito iš esmės negali egzistuoti²¹. Demokratiška Lietuva turi remtis ne tik ekonomikos ir ūkio reikalų reguliavimu, ji taip pat turi būti ir „dvasinių vertybių puoselėtoja“²².

Trečias demokratijos principas, kurį akcentuoja S. Lozoraitis jaunesnysis, yra *teisė* – demokratiją vainikuojantis ir gyvybingumą palaikantis konstitucionalizmas. Konstitucija, diplomato manymu, yra pagrindinis įstatymas bei įrankis, įtvirtinantis anksčiau minėtus demokratijos principus – saviraiškos laisvę ir nuomonių įvairovę.

²⁰ Vaclovo Paulausko interviu su S. Lozoraičiu, 1992, cit. iš V. Landsbergis, *Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laišku ir pasisakymų*, Vilnius: Vaga, 2002, p. 315.

²¹ GTP pasikalbėjimas su didžiai gerbiamu p. Lozoraičiu, 1990 m. sausio 29 d., LCVA, f. 656, ap. 4, b. 414, l. 141–142.

²² Stasio Lozoraičio, Lietuvos atstovo, žodžiai generalinės konsulės Juzės Daužvardienės laidotuvėse, 1990 m. sausio 30 d., cit. iš V. Landsbergis, *Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laišku ir pasisakymų*, Vilnius: Vaga, 2002, p. 82.

Būtent konstitucija padės išlaikyti taisyklingą nuomonių išraiškos „toną“, užtikrins taikią ir harmoningą demokratijos plėtrą nepriklausomoje Lietuvoje²³. Dėl to svarbu atsakyti LSSR konstitucijos, nes ji, būdama pagrindinis valstybės įstatymas, reguliuoja „absoliučiai visus gyvenimo aspektus“. Jokia valstybė negali gyvuoti ir žengti pažangos keliu, jei ji netvarko savo gyvenimo remdamasi teise²⁴. Tačiau svarbu nepamiršti, kad teisė (net ir pati tobuliausia) yra bejėgė pasipriešinti žmonių abejingumui. Šalies gyventojai privalo jausti pareigą išlaikyti teisinį valstybės gyvybingumą. Būtent piliečių politinė kultūra yra ramstis, palaikantis teisinę valstybės struktūrą. Teisės viršenybės valstybės gyvenime kontekste išryškėja ir S. Lozoraičio institucijų samprata, ji šiuo atveju yra dvejopa. *Pirma* – kelyje į nepriklausomybę institucijos, tokios kaip Katalikų bažnyčia, Lietuvos diplomatinė tarnyba, turi būti nepriklausomybės simbolis, akstinas nepasiduoti, kovoti už Lietuvos išsilaisvinimą. *Antra*, Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, šios, kaip ir kitos besiformuojančios institucijos, turi išlikti ramsčiu, jos turi padėti žmogui susiorientuoti kokybiškai pasikeitusioje šalies tikrovėje, suprasti savo ir visos valstybės padėtį. Svarbu kuo greičiau įtvirtinti konstituciją ir iš jos kylančius pagrindinius demokratijos principus, nes tai leis Lietuvai apsiginti nuo vidinių konfliktų ir išorės pavojų²⁵. Institucijos, besiremamos teise, viena vertus, atlieka kontroliuojamąjį, tvarkos palaikymo vaidmenį, kita vertus, tai priemonė konsoliduoti visuomenę bendro tikslo labui.

Nors iš pirmo žvilgsnio S. Lozoraičio vartojama demokratijos principų sąvoka turinio prasme atrodo eklektiška, išskleidus už šios

---

²³ S. Lozoraičio žodis per Vatikano radiją, 1990 rugpjūtis, cit. iš V. Landsbergis, *Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laišku ir pasisakymų*, Vilnius: Vaga, 2002, p. 163.

²⁴ S. Lozoraičio sveikinimas teisininkų kongresui, nedatuojamas, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 414, l. 160.

²⁵ Pokalbis su Diplomatinės misijos Vašingtone ambasadoriumi Stasiu Lozoraičiu, nedatuojamas, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 414, l. 179.

sąvokos slypinčias reikšmes, ryškėja tam tikras tarpusavyje susijusių demokratijos bruožų leitmotyvas. Nuomonių įvairovė bei laisvė plačiajame prasme yra pagrindiniai visavertį žmogaus gyvenimą užtikrinantys visuomeninio gyvenimo elementai. Žmogaus laisvės ir nuomonės raiškos suvaržymas yra tolygus žmogiškumo gniuždymui, be šių principų „tikra“ visuomenė egzistuoti paprasčiausiai negali. Teisė turi užtikrinti pastarųjų dviejų principų sklaidą demokratiškoje visuomenėje. Konstitucijoje įtvirtinti demokratijos principai užtikrina visuomenės gyvybingumą bei nepriklausomybę tiek šalies viduje, tiek išorėje, atveria galimybę būti savo paties šeiminkais, taikiai sugyventi su visomis gretimomis valstybėmis²⁶. S. Lozoraičio teigimu, siekiant laisvos ir demokratiškos Lietuvos, ideologija, kaip ir nuomonių skirtumai, gali būti nustumta į šoną. Demokratiniai principai, anot diplomato, eina prieš ideologijas, nes būtent laisvoje Lietuvoje vyraujant anksčiau pateiktiems demokratijos principams apskritai įmanoma ideologijų sklaida ir skirtingų požiūrių diskusija. Dialogas turi vykti, nesvarbu, kad įsitikinimai ar ideologijos skirtingi²⁷. Prezidento (į kurio postą kandidatavo ir S. Lozoraitis jaunesnysis) institucija šiuo atžvilgiu turi būti tam tikras tarpininkas, telkiantis skirtingų ideologijų šalininkus bendrai diskusijai ir veiklai nepriklausomos Lietuvos labui. Prezidentas, S. Lozoraičio požiūriu, turi būti tam tikras sargas, kurio pareiga yra ginti demokratijos principus ir jų sklaidą Lietuvoje. Prezidento institucija iš esmės turi saugoti pačius valstybės pamatus²⁸. Lietuviai šiuo metu yra patyrę didžiulį dvasinį ir moralinį nuosmukį, kuris yra sovietinės sistemos rezultatas. Tačiau

---

²⁶ Stasio Lozoraičio kalba Vytauto Didžiojo Universitete, 1992 m. vasario 9 d., cit. iš V. Landsbergis, *Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laiškų ir pasisakymų*, Vilnius: Vaga, 2002, p. 280.

²⁷ A. Škiudaitės interviu su S. Lozoraičiu, 1993 m. sausio 29 d., cit. iš V. Landsbergis, *Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laiškų ir pasisakymų*, Vilnius: Vaga, 2002, p. 341.

²⁸ Stasio Lozoraičio kalba, pasakyta susitikimo su Kauno jaunimu metu, 1993 m. vasario 7 d., cit. iš V. Landsbergis, *Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laiškų ir pasisakymų*, Vilnius: Vaga, 2002, p. 347.

šis nuosmukis, nuosekliai įtvirtinus demokratijos principus ir institucijas, ilgainiui pranyks.

Pagrindinius tris demokratijos principus (pliuralizmą, laisvę ir teisę) vainikuoja *taika*, normatyvinis Lietuvos bei visų pasaulio valstybių tikslas ir siekiamybė. *Taikingas sugyvenimas su visais kaimynais* yra demokratinio valstybės valdymo, remiantis anksčiau minėtais principais, rezultatas. Nepriklausomybės ir demokratiųjų jėgų pergalė Lietuvoje yra istorinės reikšmės pasiekimas visai lietuvių tautai. Tačiau Lietuvos nepriklausomybė yra svarbi ne tik lietuviams, bet ir kitoms tautoms, kurios tebekovoja už savo suverenumą. Lietuvių pergalė – tai postūmis kitoms tautoms, besiveržiančioms iš Sovietų Sąjungos okupacijos²⁹. S. Lozoraičio teigimu, Lietuva savo dabartine istorine patirtimi nėra išskirtinė ir veikiau yra didesnio judėjimo už laisvę ir demokratiją dalis. Demokratijos siekis turi tapti visų pasaulio valstybių ir piliečių pareiga. Ši normatyvinė nuostata nuosekliai kyla iš demokratiųjų principų ir jų sąveikos, vedančios prie taikingo sugyvenimo. Taigi tarp demokratijos ir tarptautinės taikos S. Lozoraitis įžvelgia tiesioginį ryšį – demokratijos įtvirtinimas pasaulyje, visų pirma iš sovietinio bloko ištrūkusiose šalyse, yra pagrindinis taikos Europoje ir pasaulyje garantas.

Išvados

Stasys Lozoraitis jaunesnysis bene geriausiai įkūnija vieną iš vėlyvojo XX a. Lietuvos nepriklausomybės judėjimų „dualizmo“ ypatumų. Greta Sąjūdžio ir kitų demokratiųjų judėjimų okupuotoje Lietuvoje, užsienyje aktyviai veikė Lietuvos diplomatinė tarnyba (joje S. Lozoraitis buvo vienas iš svarbiausių asmenų), užtikrinusi Lietuvos nepriklausomybės klausimo pristatymą tarptautinėje erdvėje. Nors Stasys

---

²⁹ Stasio Lozoraičio sveikinimas Vasario 16-osios proga, 1991 m. vasario 16 d., cit. iš V. Landsbergis, *Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laiškų ir pasisakymų*, Vilnius: Vaga, 2002, p. 221.

Lozoraitis jaunesnysis nėra pateikęs teorinę visumą sudarančių veikalų, iš pirmo žvilgsnio eklektiškoje minčių apie politinę Lietuvos tikrovę ir normatyvinius lūkesčius mozaikoje galima įžvelgti demokratijos principus, kurie turėtų tapti Lietuvos valstybės kūrimo pamatu. Demokratija – tai trijų principų „trikampis“, kurio kiekvienas elementas savaip palaiko ir papildo kitus du. Pirmasis – įsitikinimų, nuomonių *pliuralizmas* yra žmogaus gyvenimo pagrindas. Tai yra tam tikras ontologinis pilietinės visuomenės bruožas, kylantis iš paties žmogaus egzistavimo visuomenėje fakto. Požiūrių įvairovės suvaržymas Sovietų Sąjungoje Stasiui Lozoraičiui yra tolygus žmogaus gyvenimo neigimui, beprasmiška kalbėti apie „sovietinę visuomenę“ kaip tokią, nes viena iš pagrindinių visuomeninių ryšių egzistavimo prielaidų – nuomonių pliuralizmas, yra suvaržyta. Nepriklausoma Lietuva turės iš naujo atkurti nutrūkusius visuomeninius saitus, užtikrinti nevaržomą nuomonių raišką.

Laisvė, antrasis demokratijos trikampio elementas, sudaro sąlygas nuomonių įvairovei reikštis, ji taip pat yra esmingai susijusi su žmogaus egzistavimu politinėje tikrovėje, tai yra žmogaus individualumo ir saviraiškos pagrindas. Tačiau svarbi ne tik individuali laisvė. Kolektyvinė tautos laisvė yra galimybė tautai „kurti pačią save“, būti savo krašto šeimininke. Politinio šalies organizavimo atžvilgiu laisvė geriausiai išreiškiama per rinkimus. Demokratiniai, laisvi rinkimai yra ne tik vienas pagrindinių demokratiško valdymo rodiklių, bet ir reikšminga visuomenės pliuralizmo išraiška. Stasio Lozoraičio laisvės sampratoje demokratija ir nepriklausomybė tampa faktiškai tapačios viena kitai.

Trečiasis demokratijos elementas – *teisė*, įtvirtina ir saugo laisvę bei visuomenės pliuralizmą. Konstitucija, kaip svarbiausias valstybės dokumentas, reguliuoja faktiškai visas žmogaus gyvenimo sritis. Teisės reguliuojamos institucijos yra svarbios visais Lietuvos gyvavimo etapais. Sovietų Sąjungos priespaudoje jos tampa nepriklausomybės šaukliais, ramsčiu, skatinančiu judėti išsivadavimo link. Pereinamuo-

ju laikotarpiu išlikusios ir naujos institucijos padeda žmogui susiorientuoti naujoje Lietuvos gyvenimo realybėje. Jos ne tik yra tvarkos visuomenėje garantas, bet ir atlieka konsoliduojantį vaidmenį.

Taiką galima laikyti tam tikru šio demokratinio „trikampio“ rezultatu. Stasio Lozoraičio įsitikinimu, taikingas sugyvenimas yra pagrindinis nepriklausomos užsienio politikos siekinys, kartu tai – ir normatyvinis viso pasaulio šalių principas, kuris įmanomas įtvirtinant minėtus demokratijos principus. Tarp demokratiškų vertybių sklaidos ir taikos pasaulyje Stasys Lozoraitis teigia esant tvirtą ryšį, taigi Sovietų Sąjungos priespaudoje atsidūrusių šalių išsilaisvinimo klausimas turi būti aktualus visoms pasaulio valstybėms.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Arendt Hannah, *Totalitarizmo ištakos*, Vilnius: Tyto Alba, 2001.

Gaižauskaitė Violeta, *Stasys Lozoraitis: juo galima pasitikėti*, Vilnius: Atgimimas, 1993.

Landsbergis Vytautas, *Pusbrolis Motiejus. Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laiškų ir pasisakymų*, Vilnius: Vaga, 2002.

Petraitytė Asta, sud., *Gyvenimas – Lietuva: Daniela ir Stasys Lozoraičiai*, Vilnius: Versus aureus, 2015.

Petraitytė Asta, *Tylieji priesaikos riteriai: Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone Šaltojo karo metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014.

Putnaitė Nerija, *Nenutrūkusi styga: prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2007.

Žalys Vytautas, sud., *Lietuvos diplomacija XX amžiuje*, Vilnius: Vaga, 1993.

A. Simučio žodis per Kezio Laisvės Žiburio radijo valandėlę, 1980 m. lapkričio 9 d., LCVA, f. 668, ap. 1, b. 12, l. 139.

A. Simučio laiškas Lietuvos Diplomatinijos šefui S. Lozoraičiui (vyr.), 1981 m. kovo 11 d., LCVA, f. 668, ap. 1, b. 12, l. 157.

S. Bačkio laiškas Lietuvos Diplomatinijos šefui S. Lozoraičiui (vyr.), 1981 m. gegužės 20 d., LCVA, f. 668, ap. 1, b. 12, l. 159.

JAV Valstybės departamento pažyma apie S. Lozoraičio jaunesniojo paskyrimą Lietuvos pasiuntinybėje, 1983 m. lapkričio 15 d., LCVA, f. 656, ap. 4, b. 5, l. 7.

Stasio Lozoraičio jaunesniojo viešo pasisakymo tekstas, nedatuojamas, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 414, l. 27–37.

Stasio Lozoraičio jaunesniojo sveikinimo juodraštis, nedatuojamas, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 414, l. 74.

GTP pasikalbėjimas su didžiai gerbiamu p. Lozoraičiu, 1990 m. sausio 29 d., LCVA, f. 656, ap. 4, b. 414, l. 141–142.

S. Lozoraičio sveikinimas teisininkų kongresui, nedatuojamas, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 414, l. 160.

Pokalbis su Diplomatinės misijos Vašingtone ambasadoriumi Stasiu Lozoraičiu, nedatuojamas, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 414, l. 179.

SUMMARY

THE VISION OF A DEMOCRATIC LITHUANIA OF STASYS LOZORAITIS JR.

Stasys Lozoraitis Jr. is of one the most influential Lithuanian diplomats of the 20th century, having served as *chargé d'affaires* in Rome and as head of the Lithuanian diplomatic service in exile. S. Lozoraitis Jr. maintained his status as a vital figure of the independence movement and thereafter during the early years of independence as an ambassador to the United States. Although S. Lozoraitis Jr. never published extended written work or explained his political views in detail, numerous public speeches, congratulation letters, interviews and notes become a significant source of information when attempting to analyze particular political views and the theoretical outlook that the diplomat had and used as guidance in his goals of Lithuanian national sovereignty, the reinstatement of democracy and international recognition. The purpose of this article is to analyze the aforementioned historical sources, kept in the Lithuanian Central State Archives and published in separate works, in an attempt to form a coherent picture of the principles of democracy as interpreted by S. Lozoraitis Jr. and how these principles should apply to Lithuania, as it gains its independence from the Soviet Union.

The first chapter delves into the Lithuanian diplomatic service during the last decades of the 20th century, the challenges it faced and how the role of the said organization was envisioned by the *chargé d'affaires* S. Lozoraitis Jr. The diplomatic service was in a unique position during the period of the Soviet occupation, as its duty was to represent a state that was essentially erased from the map. While larger, more powerful states see diplomacy as a supplementary tool, according to S. Lozoraitis Jr., smaller states such as Lithuania relied on their diplomats far more. The LDS, while in exile, is seen as a symbol of the fight for independence for the natives having their fight at home.

The second chapter details three primary principles of democracy and how they fit into the image of a sovereign Lithuania. The first principle is the *plurality of*

opinion, which is held as a certain ontological principle that is inherent in life. Human life, according to S. L. Jr., is based around a variety of opinions and attitudes; an open society is simply crucial for a healthy democratic process. Rebuilding societal ties shall be one of the main challenges for independent Lithuania. The second principle is *freedom*, which is essential for human self-expression. Freedom, in a way, permits the flourishing of the plurality of opinion; therefore, both of these principles are interlinked. The third principle – *law* – ensured that the former two principles are not violated and can flourish in a democratic society. Law guarantees both the plurality of opinion and freedom as well as freedom both domestically and internationally.

Despite the fact that the theoretical and normative outlook of democracy of S. Lozoraitis Jr. at first seems quite eclectic, after an in depth analysis, it can be concluded that all three of aforementioned principles are interlinked and help maintain a healthy democratic order and society as well as ensuring peace among its neighboring nations, which is seen a primary international goal for an independent Lithuania.